

BAĞDAT NİZAMİYE MEDRESESİ MÜDERRİSİ EBÛ NASR İBNÜ'S-SABBĀĞ (ö. 477/1084)

Abdülkerim Özaydın

Prof. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı

Öz

Nizamiye Medreselerinde, özellikle de İslami eğitim tarihinde seçkin bir yer edinmiş olan Bağdat Nizamiye Medresesi'nde ders vermek bir ayrıcalıktı. Pek çok alim yahut fakih, Nizamiye Medreselerinde ders vermek için mezheplerini bırakıp Şâfiî mezhebine intisap ettiler. Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ, Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Ebû Sa'd el-Mütevellî örneğinde olduğu gibi alimlerin halife, sultan ve vezirlerin aracılığını isteyecek kadar birbirleriyle rekabet içine girdikleri görülmektedir. Bu, Bağdat Nizamiye Medresesi'nin tüm dünyadaki itibarı ve ayrıcalıklı konumunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ, Bağdat Nizamiye Medresesi, Nizâmülmülk, Şâfilik.

Abstract

ABÛ NASR IBN AL-SABBĀGH THE MUDARRIS AT NIZĀMIYYA MADRASA IN BAGHDĀD

It was a privilege to conduct lectures in Nizāmiyya Madrasas, especially the one in Baghdād, which previously had a prominent place in the history of Islamic education. Numerous scholars and jurists altered their first sects, converting into Shāfiism so as to be able to give lectures in Nizāmiyya Madrasas. Evidently, scholars and jurists have been in competition amongst themselves, such as Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh, Abū Ishāq al-Shīrāzī, and Abū Sa'd al-Mutawallī. Furthermore, they sought mediation of the caliphs, sultans, and viziers. This stems from the reputation and privileged position of Baghdād Nizāmiyya Madrasa throughout the world.

Keywords: Abū Ishāq al-Shīrāzī, Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh, Baghdād Nizamiyya Madrasa, Nizām al-Mulk, Shāfiism.

Sorumlu yazar/ Corresponding author: Abdülkerim Özaydın, ozaydina@istanbul.edu.tr

Geliş Tarihi/Submitted: 15.05.2018 **Kabul Tarihi/Accepted:** 18.10.2018

DOI: 10.26650/TurkJHist.2018.423669

Cite this article as: Cite this article as: Abdülkerim Özaydın, "Bağdat Nizamiye Medresesi Müderrisi Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ (ö. 477/1084)", *Turk J Hist* sayı 68 (2018), s.1-14.

Giriş

Tam adı Ebû Nasr Abdüsseyyid b. Muhammed b. Abdülvâhid b. Ahmed b. Ca'fer el- Bağdâdî olan İbnü's-Sabbâğ 400 (1009) yılında bir ulemâ ailesinin çocuğu olarak Bağdat'ta doğdu. Babası Ebû Tâhir İbnü's-Sabbâğ da (ö. 448/1057) bir Şâfiî fakihî idi¹.

Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ Ebû Ali b. Şâdân'dan ve Ebü'l-Hüseyyin Muhammed b. Hüseyin el-Kattân'dan hadis, Kadı Ebü't-Tayyib et-Taberî'den fıkıh okudu² ve devrin en önde gelen âlimlerinden biri oldu. Şâfiî fıkıhında meşhur Şâfiî fakihî Ebü İshâk eş-Şîrâzî ile aynı seviyede olduğu hatta onu geçtiği kabul edilirdi³. Geniş bir coğrafyada tanınan Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ “Fakîhü'l-İrâk”⁴ ve “Fakîhü'l-İrâkeyn”⁵ unvanlarıyla anılırdı. Hanbelî ulemâsından Ebü'l-Vefâ İbn Akîl ez- Zaferî, İbnü's-Sabbâğ'ın 30 yıl Bağdat'ta Kadı'l-kudâtlık yapan Ebû Abdullah Muhammed b. Ali ed-Dâmegânî (ö. 478/1085) ile münazara yapabilecek kapasitede bir Şâfiî fakihî olduğunu söyler⁶. Ayrıca tanıdığı fakihler arasında mutlak ictihad şartlarını taşıyan üç kişiden birinin İbnü's-Sabbâğ (diğer ikisi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve Ebü'l-Fazl el- Hemedânî el-Farazî) olduğunu belirtir⁷. İbnü's-Sabbâğ'ın Şâfiî fakihî Kadı'l-kudât Ebû Abdullah Hüseyin b. Ali İbn Mâkûla'nın başkanlık ettiği bir mahkemede şühûd (jüri) arasında yer aldığı da bilinmektedir⁸.

İslam dünyasının çeşitli yerlerinden İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh tahsil etmek ve özellikle mesâil (fıkıhın temel konuları ve önermeleri) ile hilâfiyyât (fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafları konu edinen ilim dalı) konularında bilgi almak için çok sayı-

¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fi târihi'l-mülûk ve'l-ümem*, Haydarabâd / Dekken 1359, IX, 12; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, trc. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987, X, 130; İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut ts. Dârusâdır, III, 218; Christopher Melchert, “Abû Ishâk al-Şîrâzî and Ibn al-Sabbâğ and the Advantages of Teaching at Madrasa”, *Annales Islamol'giques*, sayı 45 (Caire 2011), s. 142.

² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 13; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arna'ût- Muhammed Nuaym el-Arkûsî, Beyrut 1405/1984, XVIII, 364.

³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1977, XII, 126; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Kahire 1386/1967, V, 123; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, XVIII, 364.

⁴ İbnü'l-Cevzî, IX, 12; Safedî, *Nektü'l-himyân fi nüketi'l-umyân*, Kahire, 1329/1911, s. 193.

⁵ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân*, III, 217.

⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 12.

⁷ Sübkî, V, 123.

⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, trc. Abdülkerim Özaydın, X, 447.

da öğrenci Bağdat'a gelirdi⁹. Aynı zamanda muhaddis olan İbnü's-Sabbâğ'dan Ebû Bekir Muhammed b. Abdülbâkî el-Ensârî, Ebü'l-Kâsım İsmâil b. Ahmed es-Semer-kandî, oğlu Ebü'l-Kâsım Ali, Harîrî, Ebû Nasr Mu'temen b. Ahmed er-Raba'î, Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed eş-Şâşî ve Hatîb el- Bağdâdî gibi hadisçiler rivayette bulunmuşlardır¹⁰.

İbnü's-Sabbâğ'ın meşhur öğrencilerinden bir kısmı vefat tarihleri esas alınarak şöyle sıralanabilir:

1. Hatîb el-Bağdâdî (Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, ö. 463/1071). *Târîhu Bağdad* adlı eseriyle tanınan hadis hafızı ve tarihçi olan Hatîb el-Bağdâdî yaşça İbnü's- Sabbâğ'dan büyük olmasına rağmen ondan hadis rivayet etmiştir¹¹.

2. Ebü'l-Muzaffer es-Sem'ânî (Mansûr b. Muhammed b. Abdülcebbâr b. Ahmed b. Muhammed el-Mervezî et-Temîmî, ö. 489/1096). Aslen Mervli olup ilk tahsiline babası Ebû Mansur'dan Hanefî fikhını öğrenerek başlamış, daha sonra 461'de (1068-1069) Bağdat'a gelerek hem Ebû İshâk eş-Şîrâzî hem de Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'ın derslerine katılmıştır. Hocalarının tesirinde kalarak Şâfiî mezhebine geçen Sem'ânî Merv'e dönünce büyük tepkiyle karşılaşmıştır¹².

3. Ebû Gâlib İbnü's-Sabbâğ (Muhammed b. Ali b. Abdülvâhid b. Ca'fer, ö. 492/1099). Amcazadesi Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh, Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Muhammed ve Ebû İshak İbrahim b. Ömer el-Bermekî'den de hadis okumuştur¹³.

4. Ebû Mansûr İbnü's-Sabbâğ el-Bağdâdî (Ahmed b. Muhammed b. Abdülvâhid, ö. 494/1100). Ebû Mansûr, İbnü's-Sabbâğ'ın yeğeni ve damadıdır. Kadı Ebü't-Tayyib et-Taberî ve amcası İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh okudu. Birçok muhaddisten de hadis rivayet etti. Kadı Ebû Muhammed ed-Dâmegânî'nin nâibi olarak Kerh'te kadılık yaptı. 466 (1073-1074) yılında Kadı'l-kudât Ebû Abdullah ed-Dâ-

⁹ Ibn Hallikân, III, 217; Sübkî, V, 123.

¹⁰ Sübkî, V, 123; Kamil Yaşaroğlu, "İbnü's-Sabbâğ", *DİA*, XXI, 192. Kendisinden rivayet edilen hadisler ve çeşitli konulardaki görüşleri için bkz. Sübkî, V, 124-134.

¹¹ Sübkî, V, 123; Christopher Melchert, a.g.m., s. 141-166; George Makdisî, *Ibn Aqîl et La Rêsur-gence de L'Islam Traditionaliste au XIe Siècle (Ve siècle del'Hègire)*, Damas 1963, s. 419-423; M. Yaşar Kandemir, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, XVI, 452-460.

¹² İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 102; Sübkî, *Tabakât*, V, 335-346; Melchert, a.g.m., s. 159; Abdullah Ayyûn, "Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer", *DİA*, XXVI, 463-464.

¹³ Sübkî, IV, 192; Melchert, s. 159.

megānî'nin yanında şuhûd (jüri) olarak görev aldı. Bağdat'ın batı yakasında (el-Câ-nibü'l-Garbî) muhtesib olarak hizmet etti. Çok dindar biri olup çok namaz kılar ve her gün oruç tutardı¹⁴.

5. Ebû Nasr er-Raba'î (Mu'temen b. Ahmed b. Ali b. Hasan b. Ubeydullah es-Sâcî el- Makdisî, ö. 507/1113). Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh okudu. Daha sonra Kudüs, İsfahan ve Horasan'daki muhaddislerden hadis tahsil etti. Bağdat'ta Bâbü Harb kabristanında medfundur¹⁵.

6. Ebû Bekir eş-Şâşî (Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin b. Ömer eş-Şâşî el-Fârikî, ö. 507/1114). Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve Hatîb el-Bağdâdî'den hadis, Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh tahsil etti. Nizamiye'de müderrislik yaptı. İbnü's-Sabbâğ'ın eş-Şâmil adlı eserini hocasına okudu ve eş-Şâmil'e eş-Şâfi adlı 20 ciltlik şerh yazdı. Ancak hocasının ölümünden önce sadece 4 cildini tamamlayabil-di¹⁶.

7. İbn Akîl (Ebü'l-Vefâ Ali b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî ö. 513 /1119). Ebû İshak eş-Şîrâzî ve İbnü's-Sabbâğ'ın derslerine devam etti ve kendilerinden büyük ölçüde yararlandı. Ayrıca 23 hocadan çeşitli dini ilimleri öğrendi. Selefiyye içinde akılcılığın kapısını aralayan Hanbelî âlimi olarak bilinir¹⁷.

8. Harîrî (Ebû Muhammed Kâsım b. Ali b. Muhammed, ö. 516/1122). Ebû İshak eş-Şîrâzî ve İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh okudu. Ayrıca birçok âlimden nahiv, edebiyat, ferâiz ve hesap tahsil etti. Başta *Makâmât* olmak üzere birçok eser yazmıştır¹⁸.

9. İbnü'l-Ammûre (Ebü'l-Kâsım Abdurrahman b. Hayr b. Muhammed, ö. 517/1123). Kayrevan'dan Bağdat'a gelip Ebû İshak eş-Şîrâzî ve İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh tahsil etti¹⁹.

10. İbnü'r-Rutabî (Kadı Ahmed b. Selâme b. Ubeydullah b. Muhalled b. İbrahim el- Kerhî, ö 527/1133). Ebû İshak eş-Şîrâzî ve İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh okudu.

¹⁴ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 125; Sübkî, IV, 85-86; Melchert, a.g.m., s. 159.

¹⁵ İbnü'l-Cevzî, IX, 179-189; İbnü'l-Esir, IX, 447; Sübkî, VII, 308-309.

¹⁶ İbnü'l-Cevzî, IX, 179; Makdisî, *Ibn Aqîl*, s. 208-210; Cengiz Kallek, "Şâşî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXXVIII, 369; Melchert, a.g.m., s. 159.

¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 212-215. Geniş bilgi için bk. Makdisî, *Ibn Aqîl et La Rêsurgence de L'Islam Traditionaliste au XIe Siècle (Ve siècle del'Hègire)* Damas 1963; Yusuf Şevki Yavuz, "İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ", *DİA*, XIX, 301-304; Melchert, a.g.m., s. 159.

¹⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, IX, 241; Sübkî, VII, 266-267; Hulusi Kılıç, "Harîrî", *DİA*, XVI, 191-192.

¹⁹ Sübkî, VII, 148; Melchert, a.g.m., s. 159.

Kadı ve muhtesib olarak görev yaptı. Halifenin çocuklarına ders verdi. Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin yanına defnedildi²⁰.

11. Ebû Ali el-Fârikî (Hasan b. İbrahim b. Ferhûn, ö. 528/1134). Önce doğum yeri olan Meyyâfârikîn'de (Silvan) Ebû Abdullah el-Kâzerûnî'den fıkıh okudu. Onun ölümü üzerine 456 (1064) yılında Bağdat'a gidip Ebû İshak eş-Şîrâzî ve Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'dan fıkıh dersleri aldı. 460 (1067/1068) yılında Bağdat'ın batı yakasına geçip eş-Şâmil adlı eserini İbnü's-Sabbâğ'a okudu. Sonra tekrar Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin yanına döndü. Vâsıt'ta kadılık yaptı. İlerlemiş yaşına rağmen İbnü's-Sabbâğ'ın eş-Şâmil, adlı eserini okumaya devam eden ve öğrencileriyle yakından ilgilenen Ebû Ali el-Fârikî 96 yaşında vefat etti²¹.

Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'ın Bağdat Nizamiye Medresesi Müderrisliği

Bağdat Nizamiye Medresesi'nin inşası yaklaşık iki yılda tamamlanmış ve 10 Zilkade 459 (22 Eylül 1067) tarihinde muhteşem bir törenle hizmete açılmıştır²². Bağdat Nizamiye Medresesi'ne Nizamülmülk tarafından tayin edilen ilk müderris Ebû İshâk eş-Şîrâzî bazı sebeplerle açılış merasimine katılmamış ve büyük bir kalabalık tarafından beklenmesine rağmen ders vermeye gelmemiştir²³. Vakit ilerleyip halk Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin gelmesinden ümit kesince zengin ve ehl-i hadis müdafii Şeyh Ebû Mansûr b. Yûsuf “*Bu topluluğun bir müderrisin dersini dinlemeden buradan ayrılması doğru değildir*” diyerek devrin meşhur Şafîî fukahasından Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'ın ders vermesini tavsiye etti²⁴. Bunun üzerine oradaki devlet erkânı, ulemâ ve halk İbnü's-Sabbâğ'ın ders vermesini istedi. İbnü's-Sabbâğ, hem Nizamülmülk'ten hem de rakibi Ebû İshak eş-Şîrâzî'den çekindiği için görevden affını istediysede Ebû Mansûr b. Yûsuf'un kendisine kefil olması üzerine Bağdat Nizamiye Medresesi'nde ders vermekle görevlendirildi. Böylece geçici bir süre bu göreve getirilen İbnü's-Sabbâğ Bağdat Nizamiye Medresesi'ndeki ilk dersi verdi. Dersten sonra öğrencilerden her birine günlük ihtiyaçları olan ekmek dağıtıldı²⁵.

²⁰ Sübkî, VI, 18-19; Cemâleddin Abdullah el-İsnevî, *Tabakâtü's-Şâfiyye*, nşr. Abdullah el-Cebûrî, Riyad 1401/1981, s. 585-586; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 31; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XI, 9; Melchert, a.g.m., s. 159.

²¹ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, X, 37; İbnü'l-Esîr, XI, 17; Sübkî, VII, 57-60; Melchert, a.g.m., s. 159.

²² Geniş bilgi için bk. Abdülkerim Özaydın, “Bağdat Nizamiye Medresesi'nin İlk Müderrisi Ebû İshak eş-Şîrâzî ve Medresenin Resm-i Küşâdî”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, sayı XXVI (2015/1), s. 85-99.

²³ Özaydın, a.g.m., s. 89.

²⁴ İbnü'l-Esîr, X, 63-64; İbn Hallikân, I, 29, III, 217; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1977, XII, 96.

²⁵ İbnü'l-Cevzî, VIII, 246-247.

Vezir Nizamülmülk bu gelişmelerden haberdar olunca çok öfkelenmiş ve Amîd Ebû Sa'd el-Kâşî'yi azarladı. 20 gün sonra Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin Bâbü'l-Merâtib mahallesindeki bir mescitte ders verdiği tespit edilince halk ve öğrencileri Ebû İshâk eş-Şîrâzî'yi ziyaret edip Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başlamasını rica ettiler. Ebû İshâk eş-Şîrâzî kendince haklı gerekçelerle bu teklifi reddettiyse de, öğrencileri çok ısrar ederek "eğer Nizamiye'de ders vermezsen biz de İbnü's-Sabbâğ'a katılırız" dediler²⁶. Ebû İshâk eş-Şîrâzî ayrıca Nizamülmülk ve Halife Kaim-Biemrillah'ın ısrarları karşısında ders vermeyi kabul etti²⁷ ve açılışından 20 gün sonra Zilhicce 459 (13 Ekim 1067) tarihinde Nizamiye Medresesi'nde ders vermeye başladı. Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Nizamiye'de ders vermeyi kabul edince geçici olarak ders vermekle görevlendirilen Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ 20 gün sonra azledildi²⁸. Yaklaşık 17 yıl Bağdat Nizamiye Medresesi'nde müderrislik yapan Ebû İshâk eş-Şîrâzî 21 Cemâziyelâhir 476'da (5 Kasım 1083) Bağdat'ta vefat etti²⁹. Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin ölümü üzerine Nizamülmülk'ün Bağdat'taki vekili olan oğlu Müeyyidülmülk, meşhur Şafî fakih Ebû Sa'd Abdurrahman b. Muhammed (Me'mûn b. Ali) el-Mütevellî'yi Bağdat Nizamiye Medresesi müderrisliğine tayin etti. Ancak Vezir Nizamülmülk bu tayinden rahatsız oldu ve medresenin Ebû İshâk eş-Şîrâzî'ye hürmeten bir yıl kapalı tutulması için talimat verdi³⁰.

İbn Hallikân, Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin *Tabakât*'ına zeyl yazan Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülmelik b. İbrahim el-Hemedânî'nin Ahmed b. Selâme el-Muhtesib'den naklen Ebû Sa'd el-Mütevellî'nin Nizamiye müderrisliğine tayiniyle ilgili olarak şu rivayeti kaydeder: "*Ebû Sa'd Abdurrahman (Memun b. Ali) el-Mütevellî Ebû İshâk eş-Şîrâzî'den sonra Nizamiye Medresesinde ders vermeye başlayınca ulemâ (fukahâ) onun üstadımız Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin makamına geçip ders vermesini yadırgadı ve teeddüben bu görevden çekilmesini istedi.*"³¹ Gelen tepkiler üzerine Ebû Sa'd el-Mütevellî de aynı yıl (476/1083) görevinden azledildi³².

²⁶ İbnü'l-Cevzî, VIII, 247.

²⁷ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman fî târihi'l-a'yân*, nşr. Ali Sevim, Ankara 1968, s. 135.

²⁸ İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, VIII, 247; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 55; İbn Hallikân, III, 217-218; Sübkî, *Tabakât*, III, 232; George Makdisî, *İslâm'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitimi*, trc. Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul 2017, s. 254, ayn.mlf., *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, trc. Ali Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul 2004, s. 234.

²⁹ Özaydın, a.g.m., s. 91.

³⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, X, 55; İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 133; Zehebî, *Siyeru Âlâmi'n-Nübelâ*, nşr. Şuayb el- Arna'ût de đđr., Beyrut 1405/1985, XXI, 461.

³¹ İbn Hallikân, III, 133.

³² İbn Hallikân, III, 133.

Ebû Sa'd el-Mütevellî'nin azledilmesinden bir yıl sonra Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ tekrar Bağdat Nizamiye Medresesi'ne müderris tayin edildi (477/1084-1085). Ancak onun müderrisliği uzun sürmedi ve gözlerinden rahatsız olduğu için kısa bir süre sonra görevden alınıp yerine Ebû Sa'd el-Mütevellî getirildi (477/1084-1085). Ebû Sa'd 18 Şevval 478'de (6 Şubat 1086) ölümüne kadar bu görevini sürdürdü³³. İbnü's-Sabbâğ görevden alınmasına çok üzüldü ve makamına iade edilmesi için bizzat Sultan Melikşah ve Veziri Nizamülmülk'ü ziyaret maksadıyla Selçuklu başkenti İsfahan'a gitti. Burada Sultan ve Vezir tarafından çok iyi karşılandı ve itibar gördü. Ancak sağlığı ders vermeye müsait değildi ve son yıllarında gözleri görmez olmuştu. Nizamülmülk onu tekrar Nizamiye müderrisliğine tayin etmedi, ancak kendisi için yeni bir medrese yaptıracığını söyleyip gönlünü aldı³⁴. Mahzun olarak İsfahan'dan ayrılan İbnü's-Sabbâğ Bağdat'a döndükten üç gün sonra 13 Cemâziyelevvel 477 (17 Eylül 1084)³⁵ tarihinde Kerh'in Derbû's-Selûlî mahallesindeki evinde vefat etti ve ertesi gün orada defnedildi. Bazı rivayetlerde 15 Cemâziyelevvel'de (19 Eylül), bazı rivayetlerde ise 15 Şaban 477'de (17 Aralık 1084) vefat ettiği de kaydedilir³⁶. Naaşı daha sonra Bâbü Harb kabristanına nakledildi³⁷. Bağdat'taki Şafîilerin reisi olan³⁸ Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ Şafîi fikhını en iyi bilen âlimlerden biriydi. Yukarıda bahsettiğimiz gibi Ebû İshak eş-Şîrâzî ile aynı seviyede bir fakih ve mutlak müctehid idi. Çok iyi bir süvari olan İbnü's-Sabbâğ³⁹ mütedeyyin, mütaki, salih ve zahid biriydi. Ebû İshâk ve diğer bazı ulemânın aksine idarecilerle çok yakın ilişki içinde değildi ve merasimlerde onlarla birarada görünmek istemezdi. İbnü'l-Esîr, İbnü's-Sabbâğ'ın sadece Halife Muktedî-Biemrillah'ın hilafet makamına geçişiyle ilgili törene katıldığını kaydeder⁴⁰. Abbâsî Halifesi

³³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, III, 133-134; Bündârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, trc. Kivâmeddin Burslan, İstanbul 1943, s. 76; Hüseyinî, *Ahbârü'd-devleti's-Selçûkiyye*, trc. Necati Lugal, Ankara 1943, s. 47.

³⁴ İbnü'l-Cevzî, IX, 12; Sübkî, V, 124.

³⁵ İbnü'l-Cevzî, IX, 12; Safedî, s. 193.

³⁶ İbn Hallikân, III, 218.

³⁷ İbnü'l-Cevzî, IX, 13.

³⁸ İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *el-Müstefâd min Zeyli Târîhi Bağdâd*, nşr. Muhammed Mevlûd Hâlef-Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle, s. 296.

³⁹ Sübkî, V, 123.

⁴⁰ “*Kaim-Biemrillah ölünce Muktedî-Biemrillah'a halife olarak biat edildi. Bu münasebetle yapılan merasime Nizamülmülk'ün oğlu Müeyyidülmülk, Vezir Fahrülmülk b. Cehîr ve oğlu Amîdüddeve, Şeyh Ebû İshâk eş-Şîrâzî, Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ, Nakîbü'n-Nukabâ Tîrâd, Nakîb Muammen b. Muhammed, Kadî'l-kudât Ebû Abdullah ed-Dâmegânî ve ileri gelen diğer şahıslar katıldı.*” (*el-Kâmil*, X, 195).

Muktedî-Biemrillah ile Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah arasında elçilik görevinde de bulunmuştur⁴¹.

Eserleri

1. *Kitâbü'ş-Şâmil*. Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'ın ve Şâfiî fikhının en önemli eserlerinden biri kabul edilir. İbn Hallikân da *eş-Şâmil*'in Şâfiîlerin en güzel, nakil itibarıyla en sahih, delilleri itibarıyla da en sağlam kitabı olduğunu kaydeder⁴². Öğrencisi Bağdat Nizamiye Medresesi müderrislerinden Fahrü'l-İslâm Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed b. Hüseyin b. Ömer eş-Şâfi (ö. 507/1114) İbnü's-Sabbâğ'ın bu eserini hocasına okumuştur⁴³. Ebû Bekir eş-Şâfi *eş-Şâmil*'e *eş-Şâfi* adlı 20 ciltlik bir şerh yazdığı gibi İbn Hatîb Cibrîn adıyla tanınan Osman b. Ali el-Halebî ve Osman b. Abdülmelik el-Kürdî'nin de aynı esere şerh yazdığı rivayet edilir⁴⁴. Ayrıca Kutbeddin İsmail b. Muhammed b. Meymûn el-Hadramî de *Kitâbü'ş-Şâmil*'den *el-Müntehab* başlığıyla seçmeler yapmıştır. Bu eser Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, III. Ahmed, nr. 778'de kayıtlıdır⁴⁵.

2. *Tezkiretü'l-âlim ve't-tarîku's-sâlim*⁴⁶. Bu risalenin bir bölümü Kayseri Râşid Efendi Ktp. Nr. 027016/7'de kayıtlıdır (Vr. 119^b-131^b). *Tezkiretü'l-âlim* ile *Tarîku's-sâlim*'in ayrı iki eser olması da muhtemeldir.

3. *Uddetü'l-âlim*. Usul-i fikha dair bir eserdir⁴⁷. Sübkî'nin⁴⁸ *Uddetü'l-âlim ve't-tarîku's-sâlim* adıyla kaydettiği eserin *Tezkiretü'l-âlim ve't-tarîku's-sâlim* ile aynı olduğu belirtilmektedir⁴⁹.

⁴¹ İbnü'n-Neccâr, s. 297.

⁴² *Vefeyât*, III, 217. Ayrıca bkz. Safedî, s. 193.

⁴³ İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 220.

⁴⁴ Katip Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, nşr. Kilisli Muallim Rıfat-Şerefeddin Yaltkaya, İstanbul 1360-62/1941-43, II, 1025; Abdullah Muhammed el-Habeşi, *Câmi'u's-sürûh ve'l-havâşî*, Abû Dabi 1425/2004, s. 1077; George Makdisî, *Ibn 'Aqîl et La Rêsurgençe de L'Islam Traditionnaliste au XIe Siècle (Ve siècle del'Hègire)* Damas 1963, s. 208-209; Yaşaroğlu, "İbnü's-Sabbâğ", 192-193; Cengiz Kallek, "Şâfi, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXXVIII, 369.

⁴⁵ Brockelmann, *GAL*, I, 486.

⁴⁶ İbn Hallikân, III, 217.

⁴⁷ İbn Hallikân, III, 217.

⁴⁸ *Tabakât*, V, 122.

⁴⁹ Yaşaroğlu, "İbnü's-Sabbâğ", s. 193. Bağdat Nizamiye Medresesi hakkında doktora tezi hazırlayan M. Asad Talas bu eseri *Uddetü'l-âlim* adıyla kaydeder (*Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim Öğretim*, çev. Sadık Cihan, Samsun 2000, s. 76).

4. *el-'Umde*⁵⁰. Usul-i fıkha dair bir eserdir. Cristopher Melchert 2, 3 ve 4 no.lu eserlerin muhtemelen tek bir eser olduğunu belirtir⁵¹.

5. *el-Kâmil*, Şâfiî ve Hanefî fukahası arasındaki ihtilafı konulara (hilâfiyyât) dair bir çalışmadır⁵².

6. *el-Fetâvâ*. Müellife sorulan fikhî sorulara verdiği fetvâları içerir⁵³. Fetvâlar öğrencisi, yeğeni ve damadı Ebû Mansûr Ahmed b. Muhammed İbnü's-Sabbâğ tarafından derlenmiştir⁵⁴.

7. *Kifâyetü's-sâil (Kifâyetü'l-mesâil)*⁵⁵

Sonuç

Bağdat Nizamiye Medresesi, muhtelif şehirlerde kurulmuş olan Nizamiye Medreselerinden daha üstün ve mümtaz bir konuma sahipti. Bu, başta Vezir Nizamülmülk olmak üzere hem siyâsî iradenin, yani Abbâsî halifeleri ve Selçuklu sultanlarının hem de ulemânın (fukaha) buraya atfettiği önemden kaynaklanıyordu. Bağdat Nizamiye Medresesi bu yönüyle bir cazibe merkezi olmuş ve dünya çapında şöhrete kavuşmuştur. Dolayısıyla hem Doğu İslâm dünyasındaki hem de Batıdaki üniversiteler Bağdat Nizamiye Medresesi'nden etkilenmiş ve onu örnek almıştır.

Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin kendince haklı sebeplerle medresenin resm-i küşadına katılmaması, Nizamülmülk'ün bizzat kendisi adına yaptırdığı bu medresede ders vermeyi (müderresliği) kabul etmemesi ve 20 gün boyunca gizlenip derse gelmemesi Bağdat'ta büyük bir krize sebep olmuştu. Makalenin konusunu teşkil eden Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ aslında içinden çok istemesine rağmen Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve takipçilerinin kendisine şiddetli tepki göstermesinden endişe ettiği için müderreslik görevini üstlenmek istememiş, ancak nüfuzlu şahsiyetlerin bu konuda kendisine kefil olmaları üzerine ders vermeye razı olmuştur. Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'ın hayatının son yıllarında gözlerini kaybetmesine ve yaşlı olmasına rağmen müderreslikten azledilmeyi içine sindiremeyip Bağdat Nizamiye Medresesi'ndeki görevine iade edilmek hırs ve niyetiyle Bağdat'tan kalkıp

⁵⁰ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, Kahire 1350-1351, III, 355.

⁵¹ "Abû Ishâk al-Şîrâzî and Ibn al-Sabbâğ and the Advantages of Teaching at Madrasa", *Annales Islamologiques*, sayı 45, s. 144.

⁵² Sübkî, V, 122; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, III, 355; Melchert, a.g.m., s. 144; Zehebî, XVIII, 464.

⁵³ Bazı fetva örnekleri için bk. Sübkî, *Tabakât*, V, 127-134.

⁵⁴ Sübkî, IV, 86; Yaşaroğlu, "İbnü's-Sabbâğ", s. 193.

⁵⁵ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, XV, 130; Sübkî, V, 123.

Sultan Melikşah ve Nizamülmülk ile görüşmek üzere İsfahan'a kadar gitmesi, onun da daha sonra örneklerini göreceğimiz üzere Bağdat Nizamiye Medresesi'nde ders verebilmek amacıyla mezhep değiştiren veya çeşitli yollarla burada ders vermek için çalışan diğer fukaha gibi bu hususta ne kadar istekli olduğunu göstermektedir.

Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ hem yetiştirdikleri kıymetli öğrencileriyle hem de fıkıh ve usûl-i fıkıh sahasında te'lif ettikleri Şâfiî fikhına kaynaklık eden eserleriyle çağlara damgasını vurmuş iki mümtaz Şâfiî fakihidir.

Burada dikkati çeken bir husus da ulemâ (fukaha) arasında gizli-açık bir rekabetin mevcudiyetidir. Ebû İshâk eş-Şîrâzî - Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ ve Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ-Ebû Sa'd el-Mütevelli ile öğrencileri ve takipçileri arasında da aynı duyguların yaşandığına şahid olmaktadır.

Ebû İshâk eş-Şîrâzî ve Ebû Nasr İbnü's-Sabbâğ'ın fıkıh, usûl-i fıkıh ve mutlak müctehidlik konularındaki liyakat ve üstünlükleri ulemâ arasında tartışmalı olmakla beraber siyâsî otoriteyle, halife ve sultanlarla, vezir ve emirlerle ilişkiler konusunda Ebû İshâk eş-Şîrâzî'nin daha mahir olduğu ve ön planda yer aldığı anlaşılmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemişlerdir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.'

Financial Disclosure: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

Aygün, Abdullah, "Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer", *DİA*, XXVI, 463-464.

Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-şürûh ve'l-havaşî*, Abu Dabi 1425/2004.

Bündârî, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, trc. Kıvâmeddin Burslan, İstanbul 1943.

Cemâleddin Abdullah el-İsnevî, *Tabakâtü 'ş-Şâfi'iyye*, nşr. Abdullah el-Cebûrî, Riyad 1401/1981.

Hüseynî, *Ahbâru 'd-devleti's-Selçûkiyye*, trc. Necati Lugal, Ankara 1943.

İbn Hallikân, *Vefeyâtü 'l-a'yân*, nşr. İhsan Abbâs, Beyrut ts. Dârusâdır, III-IV.

İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut 1977.

İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî târihi 'l-mülûk ve'l-ümem*, Haydarabâd / Dekken 1359, VIII-IX.

İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, trc. Abdülkerim Özeydın, İstanbul 1987, IX-X.

İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü 'z-zeheb*, Kahire 1350-1351, III.

İbnü'n-Neccâr el-Bağdâdî, *el-Müstefâd min Zeyli Târihi Bağdâd*, nşr. Muhammed Mevlûd Halef- Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Müessesetü'r-Risâle.

Kandemir, M. Yaşar, "Hatîb el-Bağdâdî", *DİA*, XVI, 452-460.

Kallek, Cengiz, "Şâşî, Muhammed b. Ahmed", *DİA*, XXXVIII, 369.

Katip Çelebi, *Keşfü 'z-Zünûn an esâmi 'l-kütüb ve'l-fünûn*, nşr. Kilisli Mualim Rifat-Şerefeddin Yaltekaya, İstanbul 1360-62/1941-43, II.

Kılıç, Hulusi, "Harîrî", *DİA*, XVI, 191-192.

Makdisî, George, *Ibn Aqîl et La Rêsurgence de L'Islam Traditionaliste au XIe Siècle (Ve siècle del'Hègire)*, Damas 1963.

—, *İslâm'ın Klasik Çağında Din Hukuk Eğitim*, trc. Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul 2017,

—, *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim*, trc. Ali Hakan Çavuşoğlu-Hasan Tuncay Başoğlu, İstanbul 2004.

Melchert, Christopher, "Abû Ishâk al-Şîrâzî and Ibn al-Sabbâğ and the Advantages of Teaching at Madrasa", *Annales Islamologiquers*, sayı 45 (Caire 2011), s. 141-166.

Özeydın, Abdülkerim, "Bağdat Nizamiye Medresesi'nin İlk Müderrisi Ebû İshak eş-Şîrâzî ve Medresesi'nin Resm-i Küşâdî", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Mecmuası*, sayı XXVI (2015/1), s. 85-99.

Safedî, *Nektü 'l-himyân fî nüketi 'l-umyân*, Kahire 1329/1911.

Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zaman fî târihi'l-a'yân*, nşr. Ali Sevim, Ankara 1968.

Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*, nşr. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Kahire 1386/1967, IV-V.

Talas, M. Asad, *Nizamiye Medresesi ve İslam'da Eğitim Öğretim*, çev. Sadık Cihan, Samsun 2000.

Yaşaroğlu, Kamil "İbnü's-Sabbâğ", *DİA*, XXI, 192-193.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ", *DİA*, XIX, 301-304.

Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arna'ût-Muhammed Nuaym el-Arkûsî, Beyrut 1405/1984, XVIII.

Extended Abstract

Abū Nasr Ibn Al-Sabbāgh The Mudarris at Nizāmiyya Madrasa in Baghdad

It was a privilege to conduct lectures in Nizāmiyya Madrasas, especially the one in Baghdad, which previously had a prominent place in the history of Islamic education. An array of scholars and jurists altered their first sects, converting into Shāfiism so as to be able to give lectures in Nizāmiyya Madrasas.

In such an era that dominated the society from the 5th to the 11th century, with the disappearance of Abū Ishāq al-Shīrāzī, an outstanding Shāfiī jurist of the time who had been inducted as the first mudarris or senior scholar of Baghdad Nizāmiyya Madrasa; Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh was asked to deliver his lectures instead. However, Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh was hesitant to accept this offer, especially after abstaining from Nizām al-Mulk and Abū Ishāq al-Shīrāzī. Nonetheless, he began giving lectures in the said madrasa from 22nd September 1067 thanks to the insistence of some prominent figures.

Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh, who was dismissed after Abū Ishāq al-Shīrāzī accepted the assignment twenty days later, was one of the leading Shāfiī jurists of his time having trained numerous students. A few of his well-known students included Khatīb al-Baghdādī, Abū Muzaffar al-Sam‘ānī, Abū Ghālib Ibn al-Sabbāgh, Abū Mansūr Ibn al-Sabbāgh, Abū Nasr al-Raba‘ī, Abū Bakr al-Shāshī, Ibn Aqīl, Harīrī, Ibn al-Ammūra, Ibn al-Rutabī, and Abū Ali al-Fārikī.

After Abū Ishāq al-Shīrāzī's death on 5th November 1083, Abū Sa‘d al-Mutawallī was inducted as a mudarris in his place. He was quickly dismissed and then Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh was inducted as a mudarris (1083). However, in a strange turn of events, Abū Nasr was promptly dismissed, which meant that Abū Sa‘d was once again inducted. Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh received no apology for being dismissed and as a result of this, set off to Isfahan to see Sultan Malikshah and his vizier, Nizām al-Mulk. Even though he was welcome in Isfahan, he was not re-inducted to his previous post due to his ailing health. However, he was promised that a new madrasa would be set up for him. Unfortunately, Abū Nasr died three days after he returned to Baghdad (17th September 1084).

Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh, as the leader of Shāfiīs in Baghdad, was a jurist or canonist on par with Abū Ishāq al-Shīrāzī and is one of only a few jurists who have been deemed an absolute mujtahid. Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh did not associate with politicians or administrators. Some of the works he wrote include *Tadhkirat al-ālim wa tarīq al-sālim*, *Uddet al-ālim*, *al-Umdah*, *al-Kāmil*, *al-Fatāwā ve Kifayat al-sāil*, and *Kitāb al-Shāmil*.

Clearly, scholars and jurists have been in competition amongst themselves, like in the case of Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh, Abū Ishāq al-Shīrāzī, and Abū Sa‘d al-Mutawallī; furthermore, they sought mediation of the caliphs, sultans, and viziers. This stems from the reputation and privileged position of Baghdād Nizāmiyya Madrasa throughout the world.

While the merit and superiority of Abū Ishāq al-Shīrāzī and Abū Nasr Ibn al-Sabbāgh in terms of law, methodology of law, and of absolute ijtihād has been thoroughly debated amongst scholars, Abū Ishāq was apparently more astute with regard to his relationship with political authorities.